

JYRKI HILPELÄ

Viisaus ja kasvatatus

I

Mitä on viisaus? Kysymys tuntuu joutavalta tieteen piirissä, mutta yksityiselämän alueella sillä toki on kantavuutta. Elämässään voi tehdä viisaita tai vähemmän viisaita ratkaisuja. Viisaat ratkaisut konstituivat onnistunutta elämää. Kun jokaisella on käytettävissään vain yksi elämä, ei elämän onnistuminen/ epäonnistuminen voi olla yhdentekevä kysymys. Mikäli viisaus ei ole vain lahja, vaan ominaisuus jonka syntymiseen on mahdollista vaikuttaa, tulee viisaudesta kasvatuksen keskeinen ongelma.

Viisaus pakenee sen omistamiseen pyrkivää kuin sateenkaaren alku etsijäänsä. Otteen saaminen viisaudesta ei ole helppoa yksityiselle ihmiselle eikä akateemiselle tutkijalle. Mistä aloittaa tutkimus viisaudesta? Mahdollisia näkökulmia siihen on useita: juutalais-kristillinen traditio (Salomon sananlaskut), itämaiset uskonnot, hellenäinen ja hellenistinen elämänfilosofia, gnostis-teosofinen traditio, kansanperinne, viisaus luonnollisten kielten käsitteenä, viisaus modernin filosofian elementtinä.

Viisautta voi yrittää jäljittää selvittämällä sanan "viisaus" (sofia, sapientia, sagesse, Weisheit) eri traditioissa saamaa sisältöä. Toinen tie olisi yritys kiteyttää "viisaus" oman kielellisen kompetenssin varassa tietyksi käsitteisiksi ja sitten tutkia, millä eri sanoilla siihen milloinkin on viitattu. Tämä artikkeli rakentuu edelliselle strategialle. Artikkelin lopuksi kokoan "matkan" kokemukset tietyksi käsitteisiksi.

II

Tutkin aluksi sanan "viisaus" merkitystä suomalaisen kansanperinteen valossa. Aineistoni muodostuu sananlaskuista. Ne ovat teemani kannalta kahdessa mielessä merkityksellisiä: ne kaikki ilmentävät kansan viisautta ja lisäksi osa niistä kertoo perinteisen — ehkä nyt jo kadonneen — käsityksen viisaudesta.

"Hullu paljon työtä tekee, viisas pääsee vähemmällä," on kaikkien tuntema sanonta. Viisaus on tässä henkilö joka osaa valita tarkoituksenmu-

kaiset keinot, hän pääsee tavoitteisiinsa rasittamatta ylen määrin itseään. Viisaan vastakohta ilmaistaan väljästi monia merkityksiä sisältävällä sanalla hullu. Samoin seuraavassa ilomantsilaisessa sanonnassa: "Viisas vaikka viinan juopi, hullu häissä tappeloo". (Suomen kansan sananparsikirja 1953, lähteenä myös myöhemmissä sananparsissa). Viisaalla on hyvä itsekontrolli, se ei petä juovuksissaan. Hullu sen sijaan alkaa reuhtoa. Hänelle sanottiinkin: "Juov viinoo van elä mieltäs juo!" Entisaikojen viisas oli vähäpuheinen ja käyttäytyi hillitysti: "Soat viisaan nimen jos et virka mittää", "Tuhma ei tiijä, viisas ei virka" ja "Viisas varroen naoraa, kollo koko suulla".

Vastakohtat "tuhma" ja "kollo" viittaavat tyhmyyteen ja tapojen puuttumiseen. Takametsien asujan jälkijättöisyyttä ilmaisi sananparsi: "Mistäs mnää tiärän ko mailta oon ja vähän kollon vikkaa kans".

"Nimeän viisauden vihollisiksi puolivillaisuuden, välineellisuuden ja välinpitämättömyyden. Liian usein opinnot ovat vain väline tutkinnon saamiseksi. Emmekö ole osanneet näyttää tietojen ja taitojen kauneutta? Emmekö ole osanneet viedä opiskelijoita älyllisiin seikkailuihin, joista he enää eivät voisi luopua? Eikö tehtävämme olisi opastaa opiskelija elinikäisen etsinnän tien alkuun?"

Viisas on suomalaisten sananparsien valossa toisissaan ja toimissaan neuvokas ja arvokkaasti käyttäytyvä. Sen vastakohta viittaa useammin tyhmään ja yksinkertaiseen kuin mielenvikaiseen.

Entä miten viisaaksi tullaan? ”*Kokemus kovastikin neuvvoo*”, sanottiin Juuassa ja ”*Vahingosta viisastuu vaen ei rikastuk*”, Pielisjärvellä. Kokeuksesta voi siis oppia, mutta ei kuka tahansa: ”*Viinakas virkovoaa, humalikas selkijää, mut hönttö ei mielly (= järkeydy) millokoaa.*” Viisauus näyttäisi olevan joillekin suotu synnynäinen taipumus joka elämän kulussa vähitellen puhkeaa kukkaan. Ehkä asiaa pyrittiin edistämään kasvatuksellakin, menetelmät vain olivat kovin yksioikoiset: ”*Silti (= siksi) hyvää lyyvään että hyvänä pysyy*”. Sananparsien parissa harvinaisen kritiikin yleisesti oikeana pidettyä piiskaamalla kasvatamista kohtaan esittää Räisälästä peräisin oleva sanonta: ”*Vitsa vihan kasvattoa, neuvo nerruo (= älyä, taitoa) antoa*”. Vastoin taipumuksiaan ei kenenkään kuitenkaan pitänyt yrittää viisaaksi: ”*Parempi on ollut tuhmana kun väkkeen (= väkisin) viisassa.*”

Yleismaailmallisesti viisauus on yhdistetty vanhuuteen: mitä vanhempi, sen kokeneempi ja siis viisaampi. Muutama suomalainenkin sananparsi tuo esiin tuon liittynän: ”*Vanha on viisas väkkei väkevää*” tai ”*Harvonhan se vanaha kissa tähkän jälestä juoksoo*”. Yleensä suomalaisissa sananparsissa ei vanhuuteen kuitenkaan liitetä positiivisia määreitä, vanhuus on paremminkin onnettomuus, josta yritetään selvitä mustalla huumorilla, esimerkiksi ”*Vamabetessaar rikastuu kun suap huviksettiuh hoppeesta*” tai ”*Yskässä se on vanhan nauru*”.

Elämä ei sananparsien mukaan ollut kuitenkaan viisaille sen helpompaa kuin tuhmillle, jälkimmäiset nimittäin saivat tasoitusta: ”*Kyl Jumala hullut hoitoa, kattokoh vaan viisat eteheb*” ja ”*Hullulla on aina purjettuulj*”. Elämästä selviää tämän lohdullisen käsityksen mukaan joko älyllä tai hyvällä onnella. Jompaa kumpaa saa jokainen, mutta ei molempia.

III

Siirryn sitten toiseen kieleen ja kulttuuriin. Tutkin viisauuden käsitettä saksan kielen tarjoamasta perspektiivissä. Käytän hyväkseni *Grimmin* veljesten, *Jacobin* ja *Wilhelmin* mainiota sanakirjaa *Deutsches Wörterbuch*. Viisauudesta kiinnostuneelle avautuu välittömästi kaksi tietä,

sanat ”*klug*” ja ”*weise*”. Merkitykseltään ne kulkevat historiassa lähekkäin, väliin jopa yhtyvät, väliin taas eroavat. Toisinaan ne sanoinakin kulkevat yhtä matkaa, mm. Lutherin aikana oli käytössä fraasi ”*klug und weise*”.

Tutkin ensin sanaa *klug*, koska sen merkitysprofiilia vasten on mahdollista erottaa sanan *weise* spesifi sisältö. *Klug* viittaa taitoon ja valmiuteen. Aluksi sitä käytettiin luonnehtimaan käsi-työtä joka oli erityisen taidokas ja hieno. Vähitellen tuo luonnehdinta siirtyi tuotteesta tekijään: hän oli ihailtavan taitava ja mieleltään ”*hieno*” (= ”*klug*”). Ihmisen karakterisoinnista sana *klug* eteni vielä henkisten toimintojen tulosten laadun ilmaisemiseen, esimerkiksi puhetta, päätöstä tai lakia voitiin sanoa viisaaksi.

Yleisimmin sanalla ”*Klugheit*” on tarkoitettu taitavuutta asioiden käsittelyssä ja keinojen valinnassa määrättyä tarkoitusta silmälläpitäen. Sana viittaa harkitsevaan ja älykkääseen oman edun ajamiseen. Jo varhain sanaan sisältyi viekkauuden sivumerkitys. Tässä mielessä eläimetkin voivat olla viisaita. Latinan sana ”*prudens*”, joka tarkoittaa ymmärtäväistä ja harkitsevaa, on ilmeinen vastine sanalle *klug*.

Klugheit on kokemuksen ja maailmanmenon pitkäaikaisen seuraamisen mukanaan tuomaa selväjärkisyyttä. Viisas ei ole petettävissä: hän tuntee maailman ja sen lait. Erehdykset ja vahingot ovat hänet kypsyttäneet.

Weise-sanan varhaiset muodot olivat lähes synonyymisiä sanalle *klug*. Uuden ajan alussa tahtuneesta eriytyemisestä kertovat kuitenkin esimerkiksi *Lessingin* (1729-1781) runomuotoisen näytelmän *Nathan Viisas* repliikit (*Lessing* 1983, 68). *Lessing* kysyy haastavasti, tarkoittavatko *klug* ja *weise* yhtä ja samaa ja antaa aavistaa, että niin ei suinkaan ole. *Weise* ei *Lessingin* mielestä viittaa taitavaan oman edun ajamiseen.

Taitava johtaminen ja parantaminen ovat olleet toimintoja joiden tekijä on saanut mainesanan *weise*. Historiassa esiintyy useita hallitsijoita lisänimellä *viisas*. Tällaisen viisauuden elementtejä ovat arvostelukyky ja selkeä ymmärrys. Myös sanan *klug* käyttö on mainitussa yhteydessä mahdollinen.

Sen sijaan *klug* sopii huonosti henkilöön, joka omistaa salatieta ja on mestarillinen taikojen tekijä ja unien tulkitsija. *Klug* on viisas terveän järjen rajoissa, *weise* voi nuo rajat ylittää, hän pitää ovea auki ”*korkeammalle*” tiedolle. Tällaista avainta kaikkiin arvoituksiin onkin kutsuttu ”*viisasten kiveksi*”.

Molempia termejä on käytetty tietävästä ja oppineesta. Toisinaan oppineisuus tieteissä on kuitenkin nähty esteenä ”todelliselle” viisaudelle. Tällöin viisaus on tulkittu uskonnollis-eettisesti: se on ennen kaikkea Jumalan tuntemista ja elämistä tiukasti hyveen mukaan. Oppineen viisautta eivät ole vieroksuneet vain ankaran uskonnolliset piirit, myös kansan syvät rivit ovat kyseenalaiseen: oppineet oat ”liikaviisaita”, joiden elämä menee hukkaan joutavuuksien takia.

Kansan parissa wise viittaa ihmiseen, joka kaikissa toimitissaan on maltillinen ja kohtuullinen. Hän pysyy ”määrämitassa” niin toiveissa, puheessa, vihassa kuin juomisessakin. Ajattelutapa tuo mieleen vanhan kreikkalaisen maailmanjärjestyksen, jossa kullakin on oma paikkansa ja mitansa ja jossa koston jumalattaret eivät jätä ”mitansa” ylittävää rauhaan. Kun viisas tietää, että maailma ei ole muovailtavissa kulloistenkin toiveiden mukaan, hän on kärsivällinen. Kärsimätön on typerä. Wise viittaa syvään elämänviisautteen vastakohtana sille oman edun ymmärtämiselle, jota sana klug edustaa.

Mikä sitten on sanan wise spesifi merkitys? Grimmin veljesten sanakirja antaa ymmärtää, että se kasvaa sekä antiikin kulttuurin että kristillisen tradition tietämistä korostavasta viisauden tulkinnasta.

Tietämisessä on erotettu ylempi ja alempi taso. Alemman tason tietäminen on ymmärryksen lahjan käyttöä. Sillä tavoin oivalletaan asioiden muodot ja suhteet samoin kuin parhaat keinot oman asian edistämiseen. Se siis on viisautta, josta sopii käyttää sanaa Klugheit. Edellisen yläpuolelle asettuu kyky nähdä asioiden olemus ja niiden korkeampi yhteys. Tuollaisen kyvyn omistaja on wise. Hän on ihminen, joka tietävänä kohtaa elämän kokonaisuuden, hän oivaltaa elämän mielen, sen perustan ja monet tilat. Hänen katseensa kantaa yli lähellä olevan ja hyödyllisen. Hän näkee välttämättömän satunnaisen takaa. Wise ei etsi omaa etuaan, vaan pyrkii täyttämään tehtävänsä yleisessä järjestyksessä.

Kuvatut tietämisen tasot tuovat eittämättä mieleen Verstand-Vernunft -erottelun klassisesta saksalaisesta filosofiasta.

Viisaan vastakohta saksankielessä on ”narr” tai ”tor”. ”Narri” sisältää melkoisen merkitysten kirjjon aina mielenvikaisesta ammattimaiseen ilveilijään asti. Narrin käyttäytymiselle — on se sitten tahatonta tai tarkoituksellista — on ominaista yllätyksellisyys, suoranainen tolkkuttomuus terveen järjen näkökulmasta. Se ilmenee esimerkiksi hassuina kysymyksinä ja nauramisena ”väärässä

paikassa”. Narri on ihminen, josta sanotaan ettei hän ole ihan viisas. Narrin vastakohta on pohjimiltaan sovinnainen klug. Kun narri ammattimaisena ilveilijänä ravistelee sovinnaisia ajattelutapa toimintatapoja, hän onkin oikeastaan wise. Hän tuo näkyviin konventiot, jotka normaalisti itsestäänselvyyksinä jäävät havaitsematta, ja avaa siten tietä reflektioon. Reflektio — ajattelun metatasa — on myös filosofin ominta aluetta. Taiteilijoissa ja filosofiissa narri ja wise sulautuvat toisiinsa.

Mutta narri ei tarkoita vain kaiken kyseenalastavaa virtuilijaa, vaan myös sitä onnetonta, jota pidetään narrina. ”Hoffen und Harren macht manchen zum Narren”, sanoo saksalainen sananlasku. Ihmiset joutuvat elämän narriksi, koska tavoittelevat mahdottomia tai arvottomia. Sekin joka on älykäs — klug — saattaa erehtyä tavoitteenasettelussaan. Sen sijaan wise on nimenomaan henkilö, joka näkee elämän koko syvyydessään ja osaa siten tavoitella oikeita asioita. Tässä mielessä käsitteet narri ja wise ovat vastakohtia. Tor puolestaan viittaa vähälahjaiseen ja typerään, ihmiseen joka on jäänyt hengen kipinää paitsi. Tor ei voi olla viisas missään mielessä.

Olisiko kasvattaja edellisen valossa määriteltävissä henkilöksi joka tekee toisen viisaaksi? Ei ainakaan saksan kielessä, sillä siinä ilmaisulla ”tehda joku viisaaksi” on vahvasti ironinen merkitys: se tarkoittaa temppujen tekemistä jollekin, hänen harhaanjohtamistaan, huijaamistaan. Tällaisen toiminnan subjektista käytetään sanaa ”Anführer” joka merkitsee juuri veijaria ja huijaria. Ilmenisikö tässä kielenkäytössä kansan skeptinen suhtautuminen viisauden opettamiseen?

IV

Filosofia tarkoittaa sananmukaisesti ”rakkautta viisauteen”. Vanhimman viisauden kannalta se oli tuhoavaa rakkautta: filosofia syrjäytti viisauden oraakkeleiden apokryfisten lausuntojen ja muinaisten merkkimiesten elämänohjeiden muodossa. Merkitsikö filosofia kuolemansyleilyä ylipäänsä viisaudelle vai vaikeaa kriisiä, jonka jälkeen viisaus saattoi syntyä uudessa muodossa? Asetun jälkimmäisen vaihtoehdon kannalle. Perusteluksi todettakoon, että viisaus pysyi keskeisenä käsitteenä antiikin filosofiassa loppuun asti. Muutoksessa viisaus sai metodin: elämän kysymyksiä tarkasteltiin kriittisesti ja systemaattisesti. Totuuden itsekylläinen omistaminen sai väistyä ja tilalle tuli liike, totuuden etsintä.

Seuraavassa esittelen kahden ammatifilosofin, *Platonin* ja *Aristoteleen*, käsityksiä viisaudesta.

Ketkä Platonin mukaan harrastavat filosofiaa eli haluavat viisastua? Eivät ainakaan ne, jotka ovat jo valmiiksi viisaita. Sellaisia ovat jumalat. Mutta myöskään tietämättömät eivät välitä tulla viisaiksi. Tietämättömyys tekee ihmisen itseensä tyytyväiseksi eikä kukaan kaipaa sellaista, mitä ei luule itseltään puuttuvan. (Pidot 204a). Viisastumaan pyrkivät ovat siis niitä, jotka ovat viisaan ja tietämättömän väliltä.

Platon sanoo kuvatuista ihmisten olevan sielultaan raskaina erotuksena niistä, jotka ovat sitä ruumiiltaan. ”Raskaana oleminen” kytkeytyy ihmisen kuolemattomuuden kaipuuseen. Ne jotka ovat ruumiiltaan raskaina, tavoittelevat kuolemattomuutta siirtämällä ja synnyttämällä lapsia. Sielultaan raskaat sen sijaan kantavat ja synnyttävät sitä, mikä on sielulle sopivaa eli viisautta. Sen synnyttäminen ei kuitenkaan ole missä tahansa olosuhteissa mahdollinen: vain kosketuksissa kauliiseen voi sielu synnyttää sen, mitä on kantanut. Kauneudella puolestaan on useita eri asteisia ilmenemismuotoja. Viisauteen pyrkivän rakkaus kohdistuu ensin ruumiin kauneuteen, mutta siirtyä siitä pian sielun kauneuteen.

Seuraavaksi tulee huomion kohteeksi taitojen ja tapojen kauneus. Rajaton viisauden etsintä huijautuu tietojen kauneuden oivaltamiseen ja lopulta itse kauneuden idean ”näkemiseen”. Vasta kauneuden nähdessään ihminen kykenee synnyttämään todellisia hyveitä eikä vain hyveen heijastumia. Vasta todellisen hyveen synnyttänyt voi päästä jumalten suosioon ja tulla kuolemattomaksi — jos se yleensä kenellekään on mahdollista, Platon varovasti lisää. (Pidot 208 — 212)

Viittaus kuolemattomuuteen ei ole yksiselitteinen: se voi tarkoittaa joko aikaansaannoksia, jotka antavat tekijälleen pysyvän sijan jälkeen tulevien mielessä tai sitten persoonallisen sielun kuolemattomuutta. Edelliseen tulkintaan viittaavat Platonin esimerkkeinä mainitsevat runoilijat Homeros ja Hesiodos sekä lainlaatija Solon (Pidot 209d). He ovat osaltaan synnyttäneet viisautta ja nauttivat ansaitusti kuolematonta mainetta.

Hyveet kirjoittava kauneus on hyvän ihmiselle käsitettävä ilmenemismuoto. Kauneudelle rinnakkaisia muotoja ovat harmonia ja kohtuullisuus (sofrosyne). Kaikki kolme jäsentävät todellisuutta antamalla ”oikean mitan”. Nämä mitat tekevät meille esittäytyvän maailman käsitettäväksi. Eikä kysymys ole vain tietämisestä sellaisenaan, vaan myös toiminnasta joka oikeana pohjaa samoille

mitoille. (Varto 1990, 23 — 26) Viisaus on siis hyvän tuntemista jossakin tai kaikissa sen kolmessa eri ilmenemismuodossa.

Suurimmaksi ja kauneimmaksi viisaudeksi Platon sanoo sitä, mitä tarvitaan yhteisöjen hallinnassa. Tuota viisautta sanotaan järkevyydeksi ja oikeamielisyydeksi. (Pidot 209a, vrt. Valtio 428d ja 429a) Theaitetos-dialogissa Platon mainitsee viisauteen suuntautuvan ihmisen ponnistelevan selvittääkseen, mikä ihminen on, millaista on ihmellinen onni ja kurjuus ylipäänsä ja mikä on oikeudenmukaisuuden olemus (174b, 175c). Platonille viisaus on siis hyve, jonka sisältönä on eettis-poliittinen eli käytännöllinen tieto. Viisaa näkee, mikä elämässä on tavoittelemisen arvoista, hän on hyvä lainlaatija ja hallitsijana oikeudenmukainen.

Viisaus ei ole hetkellinen mieleenjohtuma. Siihen kypsytään hitaasti ja kerran saavutetusta pidetään kiinni. Ihminen, jolla toisinaan on oikeat käsitykset, mutta joka nautinnon tai miellyttämisen halun, tuskan tai pelon vuoksi enemmälti vastaanhangoittelematta luopuu niistä, ei ole viisas. Viisaus edellyttää jatkuvuutta, luonteen lujuutta. Niinpä Platon kytkee viisauden hyveeseen urheuden.

Urheuden hän määrittelee ”kyvyksi säilyttää kaikissa tilanteissa oikea ja lainmukainen käsitys siitä, mikä on pelättävää ja mikä ei” (Valtio 430b). Määritelmä sisältää hienon pelkistyksen viisaudesta; se joka osaa pelätä asianmukaisesti on viisas. Oikeaan osuva pelkääminen edellyttää selkeää preferenssijärjestelmää: on tiedettävä, mitä on syytä puolustaa kaikin keinoin ja toisaalta, mistä on mahdollista luopua. Platonin mukaan on tilanteita, joissa edes hengen menetys ei ole pahin vaihtoehto. Paradigmaattinen esimerkki tämänkaltaisesta urheudesta on *Sokrateen* loppuun asti arvokas käyttäytyminen.

Onko Platonin viisas jääräpäinen dogmaatikko? Ei suinkaan. Hän on vain ihminen, joka ei anna epäasiallisten syiden vaikuttaa käsityksiinsä. Ainoastaan hyvä argumentti saa hänet tarkistamaan kantaansa. On myös syytä panna merkille viisauden leimallisesti käytännöllinen luonne: se on tietoa, jonka haltijalla on sekä tahto että taito toteuttaa se mitä tieto koskee. Elämä on silloin taidosta kiinni (Varto 1990, 32).

Se mikä Platonille on viisautta, on Aristoteleelle ”käytännöllistä järkevyyttä” (fronesis), taitoa toimia hyvin. Sanan ”viisaus” (sofia) Aristoteles sen sijaan varaa ikuisia ja välttämättömiä asi-

oita koskevalle teoreettiselle tiedolle. Hänelle viisautta, tiede ja filosofia ovat pitkälti yhteneviä.

Viisauden ja käytännöllisen järjestyksen Aristoteles asettaa yksiselitteiseen arvojärjestykseen. Viisaudesta kutsuttavan tiedon tulee olla tietämisen muodoista paras.

Tietämisen muodon arvo taas määräytyy tiedon kohteen arvon mukaan. Potentiaalisen kohteen eli olevaisen Aristoteles näkee eräänlaisena portaikkona, jossa ylempänä sijaitsevat ovat alempia arvokkaampia. Tämän vastaavuusajattelun mukaan esimerkiksi jumalaa koskeva tieto on asetettava ihmistä koskevan tiedon edelle. ”Ylimpää” todellisuutta Aristoteleelle on maailman ikuinen ja välttämätön rakenne. Se on teoreettisen tiedon kohde. Vain tuota tietoa saa sanoa viisaudeksi.

Ihmisen jokapäiväisen toiminnan kannalta viisautta on hyödyttömiä tietoja, mutta se itsessään on olennainen elementti ihmisen lajiolemuksen täysimittaisessa toteuttamisessa. Aristoteles antaa vaikutusvaltaisen tukensa kaikille niille jälkeentulleille ajattelijoille, jotka pitävät teoreettista tietoa käytännöllistä arvokkaampana. Ei edes myöhempi ihmiskeskeinen ajattelu ole kyennyt murtaamaan teoreettisen ylivertaisuutta.

Tämän artikkelin näkökulmasta aristoteelinen käytännöllinen järjestyksen viisautta kiinnostavampi, koska se on ilmeistä sukua merkityssisällöille, joihin tavallisesti viitataan sanalla viisautta. ”Käytännöllinen järjestyksen” on kykyä nähdä, mikä on ihmisen hyvä. Tämän hyveen omistaja kykenee osumaan tehtävissä olevista asioista siihen, joka on ihmiselle paras. Se on hyve, joka ilmenee mm. lainsäädäntötyössä, politiikassa ja yksittäisen ihmisen omien asioiden hoidossa. On huomattava, että se eroaa pelkästä älykkyydestä, joka viittaa neuvokkuuteen minkä tahansa päämäärän — niin arvokkaan kuin arvottomankin — saavuttamisessa. Vain hyvä ihminen voi olla ”käytännöllisesti järjestyksen”. Hyvä ihminen on se joka kasvatuksella juurrutettujen luonteenhyveiden ansioista on pysyvästi suuntautunut hyvään. (Aristoteles, EN 1144a)

Käytännöllisen järjestyksen saavuttamisessa kasvatuksella on siis oma osansa. Luonteenhyveet aikaansaadaan ihmisessä totuttamalla hänet toimimaan yksittäisissä tapauksissa hyveen mukaan. Vähitellen vastuu luonteen kehityksestä siirtyy ihmiselle itselleen: kasvatusta muuttuu itsekasvatukseksi. Itse käytännöllinen järjestyksen taas kehittyä vähitellen kokemuksen ja harjaantumisen myötä. Siksi se ei voi olla nuoren ihmisen hyve (ibid.,

1142a). On ongelmallista, voiko tuollaisen arvostelukykyyn kehittymistä millään kasvatuksellisilla toimenpiteillä edistää. Joka tapauksessa on ilmeistä, että termi ”käytännöllisesti järjestyksen” kuvaava ideaalinen kasvattajan, ts. hyvän ihmisen, jolla on arvostelukykyä.

Aristoteleen jälkeisessä hellenistisessä filosofiasa — erityisesti epikurolaisuudessa ja stoalaisuudessa — viisautta on avainkäsite. Epikurolaiselle se merkitsee mielenrauhaa ja stoalaiselle tunteiden ja halujen hallintaa.

V

Miten viisautta määritellään tänään? Mikä on nykyisen ammattimaisesti harjoitetun filosofian ja viisauden suhde? Voiko filosofiaa enää määritellä ”rakkaudeksi viisautteen”?

Oikeastaan viisauden ja filosofian suhteesta ei ole kysymys kahdesta vaan kolmesta jäsenestä: tiede muodostaa viisauden ohella toisen navoista, joiden välisessä jännitteessä filosofia elää. Tätä kolmiodraamaa voi kuvata kehityksenä, jossa antiikin filosofia vähitellen kääntyy pois viisaudesta ja ryhtyy uudella ajalla tieteen nöyräksi palvelijaksi (vrt. Welsh 1989, 219). Niinpä oman vuosisatamme filosofisista koulukunnista yksikään ei aseta peruskäsitteeseen ja päämäärään viisautta (Piepmeier 1989, 122-123).

Silti filosofian yhteys entiseen rakastettuunkaan ei ole täysin katkennut: kysymykset viisaudesta ja hyvästä elämästä ovat edelleenkin aktuelleja, filosofia vain epäilee, voiko se vastata niihin metodisesti moitteettomalla tavalla ja panee ne siksi ”hyllylle”. Nyt kun länsimainen kulutuskeskeinen elämäntapa on syvässä kriisissä, olisi filosofian syytä arvioida uudelleen suhteensa viisautteen.

Huolimatta mahdollisista yhteisistä kysymyksistä filosofia ja viisautta ovat nykyisin erillisiä tietämisen muotoja. Filosofia tavoittelee ns. propositionaalista tietoa: yleispäteviä, anonyymejä väitelauseita. Viisautta sen sijaan on luonteeltaan ns. ei-propositionaalista tietämistä. Siinä kiteytyy maailmaa ja itseä koskeva kokemus, eletty elämä koko moninaisuudessaan. Silti kokeminen ja eläminen ei vielä sinänsä tee ihmisestä viisasta. Viisastuminen edellyttää kokemuksen tulkintaa ja arviointia. Näin muodostunut tieto ei helposti käännä yksilöstä riippumattomiksi väitelauseiksi, jotka voitaisiin välittää ihmiseltä toiselle. Yritykset jäävät auttamattoman ohuiksi ja katkelmallisiksi. Elämänviisauden kokoelmat ovatkin oppikirjoina

jokseenkin hyödyttömiä: se jolla ei ole asianmuksista elämäkokemusta ei voi niitä ymmärtää. Sen sijaan hyvä elämäkertta, joka antaa lukijan jakaa kirjoittajan tunteet ja kokemukset, voi viisastaa lukijaa.

Tietäminen viisauden muodossa on siis sidoksissa kantajaansa ja se esiintyy ennen muuta kykyinä, taitoina, näkemyksenä, arvostelukykyinä (vrt. Piepmeier 1989, 131-132). Antiikin filosofien tapaan viisaus on yhä vielä syytä ajatella tahdon, taidon ja tiedon ykseytenä. Näkemys ”oikeasta mitasta” antaa taidon ja arvostelukyvyyn, eikä kukaan viisas halua toimia vastoin oman kokemuksen kautta saavutettua näkemystä.

Viisaus ilmenee siis arvostelukykyinä. Se merkitsee mahdollisuutta erottaa olennainen epäolennaisesta ilman eksplikoitua sääntöä. Se on kykyä oivaltaa ”fronesiksen” mielessä, mikä on tärkeintä tässä ja nyt. Viisaus mainitussa muodossa on *Wolfgang Welschin* mukaan erityisen ajankohdainen postmodernissa yhteiskunnassa: elämisen ja tietämisen muotojen moninaisuudessa on tärkeää ymmärtää kunkin muodon pätevyuden rajat ja niiden keskinäinen yhteismitattomuus. Usein on tehtävä ratkaisuja tilanteissa, joista puuttuu absoluuttinen mittapuuh, mutta sen sijaan on useita vastakkaisia vaatimuksia, joista kullekin pitäisi tehdä oikeutta. Mikään mekaaninen ratkaisumenetelmä ei tule kysymykseen. Ratkaisun osuvuus on päätöksentekijän arvostelukyvyyn eli viisauden varassa. (Welsch, 112-114)

Viisaus arvostelukykyinä on läheistä sukua esteettiselle ”hyvälle maulle”. Viisautta, jota perinteisessä uskonnollisessa ajattelussa pidettiin Pyhän hengen lahjana, rukoiltiinkin sanoin: ”Anna meille oikea maku asioiden suhteen” (Bien 1989, 53). Henkilö jolla on ”hyvä maku” (tai ”oikea mitta”) kykenee erottamaan taiteellisesti korkeatasoiset tuotokset, vaikka käytettävissä ei olekaan kiistattomia kriteerejä.

Günther Bien yhtyy *Epikurokseen* sanoessaan viisautta mielenrauhaksi. Viisaus ei ole meluisa eikä tee muita levottomaksi. Hän ei herätä pelkoa, koska ei itse pelkää. Paitsi pelosta viisas on vapaa myös turhamaisuudesta, kateudesta ja ahneudesta. Hän hallitsee tunteensa, ne eivät häntä riepotele. Hänellä on myös kyky ottaa itseensä etäisyyttä, mikä antaa hänelle tietyn hengen hilpeyden. Viimeksi mainitut luonnehdinnat ovat peräisin stoalaisesta elämäfilosofiasta.

Viisaalta edellytetään myös kykyä antaa muille neuvoja elämän ongelmista. Hänelle on ominaista vastaanottavuus ja hyväntahtoinen osanotto ih-

misten asioihin. Elämäkokemuksensa perusteella hän tietää — olematta kyyninen — miten ihmiset voivat menetellä, mutta myös mihin ihmiset parhaimmillaan kykenevät. (Bien 1989, 52)

Bienin mukaan viisaassa yhdistyy aikuisen vakaus ja nuoren idealismi. Viisaus pitää kiinni siitä, minkä katsoo arvokkaaksi, mutta on samalla avoin uusille ajatuksille. (ibid., 50-53) Viisaan elämää leimaa rehellisyys: hän elää sen mukaan, mitä pitää oikeana (Piepmeier 1989, 123). Viisaus ja urheus, tietäminen ja tahtominen ajatellaan edelleen Platonin tapaan erottamattomiksi.

Uusimmatkin viisauden määrittely-yritykset nojaavat jo antiikin filosofiasa esiintuotuihin piirteisiin.

VI

Tuskin on tarpeen todistaa, että viisaus on tavoiteltava ominaisuus ja keskeinen kasvatuksen päämäärä, mikäli sen kehittymistä suinkin voidaan joillakin toimenpiteillä edistää. Mutta voiko siihen tietoisesti pyrkiä vai onko se luonteeltaan kuin onni tai rakkas, jotka kohtaavat meitä ilman omaa ansiota (Piepmeier 1989, 124)? ”Happiness to be got must be forgot,” on tapana sanoa.

Opettajankouluttajana kasvattaisin mieluummin viisaita kuin ei-viisaita opettajia. Näkemys ja arvostelukyky ovat olennaisia opettajan työssä, jossa kaikkiiin tilanteisiin ei voi olla valmiita ratkaisuja. Myös opettajan rehellisyydellä on pedagogista merkitystä.

Tuskin on mahdollista rakentaa koulutusohjelmaa joka väistämättä veisi ”viisauteen”, mutta epäilemättä joillakin koulutukseen sisältyvillä seikoilla on merkitystä viisauden kehittymisen kannalta. Lähtökohdaksi otan *Hansjürgen Staudingerin* ajatuksen, jonka mukaan viisaus on onnistuneen elämäntöyden mahdollinen hedelmä. Tällä hän ei tarkoita, että ihminen jolla on aina ollut hyvä ”tuuri” tulisi myös viisaaksi. ”Onnistuneeseen elämäntöyöhön” Staudinger sisällyttää runsaasti työtä ja vaivaa sekä myös yksittäisiä epäonnistumisia ja takaiskuja. Viisas on hänelle ihminen, joka tuntee eläneensä, mutta ei koe itseään lyödyksi (1989, 144-145). Ymmärrän tämän niin, että ihminen joka on sitoutunut työhönsä ja tehnyt siinä parhaansa, ei koe elämänsä hukkaanheitetyksi.

Tällainen sisäinen tyydytyksen tunne voi olla riippumaton ulkoisista saavutuksista. Tunne, että on käyttänyt kapasiteettinsa täysimittaisesti, on

yksilölle olennainen elementti onnistumisessa. Onnistuminen tuo mielenrauhan ja seesteisyyden. Syystä tai toisesta käyttämättä jäänyt kapasiteetti sen sijaan jättää jälkeensä syällisyyden tunteen ja levottomuuden.

Edellä sanotun perusteella nimeän viisauden vihollisiksi puolivillaisuuden, välineellisuuden ja välinpitämättömyyden. Liian usein opinnot ovat vain väline tutkinnon saamiseksi. Emmekö ole osanneet näyttää tietojen ja taitojen kauneutta? Emmekö ole osanneet viedä opiskelijoita älyllisiin seikkailuihin, joista he enää eivät voisi luopua? Eikö tehtävämme olisi opastaa opiskelija elinikäisen etsinnän tien alkuun? Missä on oppimisen ilo, missä oppijan vastuu oppimisestaan? Miksi kuulemme niin usein kysymyksen ”Mitä hyötyä tästä on?” Onko meidän alistuttava ahtaan hyödyn näkökulman terroriin?

Viisastuakseen ihminen tarvitsee herätteitä, jotka sysäävät oman elämän ja omien kokemusten arviointiin. Opettajan ihmiselämän tuntemus ei saisi jäädä vain kehityspsykologisten teorioiden varaan. Ehkä opettajiksi opiskeleville pitäisi järjestää seminaareja ihmisenä olemisen kysymyksistä. Sellaiset teemat kuin ihmiselämän mieli, kuolema, kärsimys, onni ja oikeudenmukaisuus ovat esiintyneet tähän asti lähinnä teologian piirissä, mutta miksi niitä ei voisi pohtia myös ei-tunnustuksellisesti. Kasvatusfilosofiset seminaaritkin voivat herättää tärkeitä periaatteellisia kysymyksiä. Filosofian opintojaksot sinänsä eivät edistä eivätkä ehkäise viisastumista.

Viisastumisessa on kysymys kokemusten aktiivisesta työstämisestä. Eräs verraton tapa laajentaa kokemustaan on lukea korkeatasoista kaunokirjallisuutta. Se antaa myös vertailupohjan omien kokemusten arvioinnille ja osoittaa, että ongelmat jotka tuntuvat hyvin henkilökohtaisilta ovatkin yleisinhimillisiä.

Hienot opetusmenetelmät ja -välineet eivät saa johtaa meitä opettajan merkityksen unohtamiseen. Olemmeko me opettajakokelaiden opettajat matkalla viisauteen, onko meistä esimerkiksi opiskelijalle?

LÄHTEET

- Aristoteles. Nikomakhoksen etiikka (EN) (suom. Simo Knuutila). Juva 1981.
- Bien, G. Einige Bemerkungen zum Verhältnis von Philosophie, Wissenschaft und Weisheit. Teoksessa Oelmüller, W. (Hrsg.) 1989. Philosophie und Weisheit. Paderborn.
- Grimm, J. & Grimm, W. 1984. Deutsches Wörterbuch (1873). München.
- Lessing, G.E. 1983. Nathan der Weise. Stuttgart.
- Piepmeyer, R. ”E filosofos e toitos ti” — Ein Freund der Weisheit oder so etwas Ähnliches -. Teoksessa Oelmüller, W. (Hrsg.) 1989.
- Platon. Pidot. Teokset III. Keuruu 1979.
- Platon. Theaitetos. Teokset III. Keuruu 1979.
- Platon. Valtio. Teokset IV. Keuruu 1981.
- Staudinger, H. Auf der Suche nach der Weisheit. Teoksessa Oelmüller, W. (Hrsg.) 1989.
- Suomen kansan sananparsikirja (toim. R.E. Nirvi ja Lauri Hakulinen). Porvoo 1953.
- Varto, J. Kauneuden taito. Teoksessa Lammenranta, M. ja Rantala, V. (toim.) 1990. Kauneus. Filosofisen estetiikan ongelmia. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta vol. IV.
- Welsch, W. Weisheit in einer Welt der Pluralität. Teoksessa Oelmüller, W. (Hrsg.) 1989.
- Welsch, W. Weisheit in einer Welt des Widerstreits. Teoksessa Holzhey, H. & Leyvraz, J-P. (Hrsg.) 1988. Philosophie und Weisheit/ La philosophie et la sagesse. Bern.